

İktisat

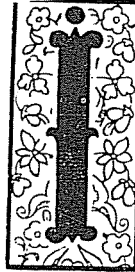
İslâm'ın
İktisadî
Esasları

Hamdi MERT

(İst. Yük. İslâm Enstitüsü
Mezunu)

— 2 —

İSLÂM'IN HÂL YOLU

HTIYAÇ sahipleri muhtaç oldukları parayı nereden alacaklardır? Bunun için İslâmiyet, devlete mükellefiyetler yüklemiştir. Vâkıa, fâiz almamak şartıyla şahısların ödünç vermesi, çok büyük teşvik görmüştür (1). Buna işaret eden M. Hamidullah, özel sermaye ile kurulacak fâizsiz İslâm Bankaları mes'alesini, Müslümanların aktüel konuları haline getirmeye muvaffak olmuş ve bunun hâl çarelerini araştırmıştır.

Maamafih ihtiyaç sahipleri zekât almaları câiz görülen kim-seler içerisinde altıncı kademeyi teşkil ettikleri gibi, devlet bütçesinden de yararlanacaklardır. İkinci Halife Ömer (R.A.) Devrinde tatbikat örnekleri bol bol görülen bu işlem, ödünç işlerinin devletleştirilmesi demektir.

4 — İKTİSÂDÎ BÜYÜME VE REKABET

Rekabet, istismar edilmedikçe ticarî hayatta başarı için bir yarışma, müşteriye daha ucuz ve kaliteli mal ulaştırma gayretidir. Piyasaya tek bir firmanın veya aralarında anlaşmış firmaların hâkim olduğu tasavvur edilirse, rekabet müessesesinin faydaları daha iyi anlaşılır. Böyle bir nizamda müşteri satıcının istediği fiatı, imkânlarını bitirinceye kadar ödemek zorunda kalacaktır.

Rakip firmayı tasfiye etmek için girilen her türlü hiyleyle İslâmiyet müsaade etmez (2).

İslâmiyette «Gıpta» meşrû, «Hased» yasaktır (3).

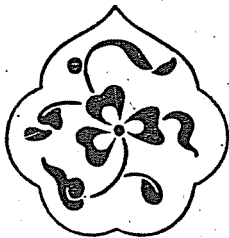
Müslüman tüccarların, kendi müşterilerini, satışı kendisinden daha az olan komşu tacirlere gönderdikleri devirler olmuştur. Bunun sayısız delilleri menkıbeler halinde nesilden nesle intikal etmiştir.

(1) Abdül Kayy el Kattanî bu iş için sermaye ayıran müslüman zenginler nakleder.

(2) «Hileli mal satmak sûretiyle aldatan benden değildir.»

Eshâb-ı Sünen

(3) Nisa: 54.

Meşrû yollardan kazanılan servet, İslâmiyette teşvik görülür. İslâm Dîni, ferdi teşebbüs ve servet istihsalini tavsiye etmiştir (4). Fakat servet biriktirmek için meşrû yollar eşit şekilde herkese açık tutulurken, gayr-ı meşrû yollar tamamen kapatılmıştır.

5 — DEVLET - FERT MÜNASEBETLERİ VE SOSYAL ADALET AÇISINDAN DEVLETİN GÖREVLERİ

Husûsî hayata çeşitli sebeplerle el uzatabilen rejimler karşısında İslâmiyetin yeri nedir? İctimâî menfaatlar için ferdin zorlanabileceği azami hudut nasıl olmalıdır?

İslâmî cemiyette fert, «Emir-ül Mü'minin»e, Şeriatın koyduğu hudutlar çerçevesinde itaatla görevlidir. Durum bu olunca, devlet müdahalesinin yeri kendiliğinden anlaşılır. Şeriatın emir ve yasakları mutlaka yapılacaktır. Devlet, bu mevzuda müeyyideler koymaya selâhiyetlidir. İlk Halife Hz. Ebûbekir (R.A.) Zekât vermeyenler üzerine ordu göndermiştir. Karaborsa ve fâizî İslâm Hükûmeti takip etmekle görevlidir. Buna rağmen, İslâmın koyduğu sarîh ve kat'î hükümler dışında fert, bir şeyi yapmaya zorlanamaz.

Burada istimlak meselesi ortaya çıkmaktadır. Mustafa Sibâî, Türkçeye çevrilmemiş bir eserinde (5) İslâm Peygamberinin, komşusunu rahatsız eden ve çeşitli ihtarlara rağmen sahibinin kesmediği bir ağacı bir emirle ortadan kaldırttığını yazmaktadır.

Bundan çıkan netice şudur: Başkasına ait bir mal sahibinin rızasına müracaat etmeden istimlak edilemez. Fakat bu maldan dolayı zarar gören bir kimse mevcut veya bir ictimâî menfaat haleldar oluyor, mal sahibi de hiç bir meşrû sebep yokken veya pek cüz'î bir menfaat uğruna şahsî çıkarlarından vazgeçmek istemiyorsa İslâm Devleti buna müdahale eder. Hakikatte bu, mağdûrun devletçe korunması demektir. Zira burada meşrû bir sebep gösterilmeksizin başkası zarara uğratılmaktadır. Bu hususta İsviçre, Alman ve Türk Medeni Kanunları küçük farklarla; «Bir hakkın sırf gayrî ızzar eden suistimalini kanun himaye etmez» (6), «Bir hakkın açıkça kötüye kullanılmasını kanun himaye etmez» (7) diyerek, Resûlullahın mezkûr tatbikatıyla birleşmektedir.

İslâm Dîninde, hükûmete iktisâdî hayatta çok büyük selâhiyetler verilmektedir: Prof. S. Kutup, İslâm devletinin:

«a — Toplumun umûmî ve zarûrî menfaatlarını korumak,

b — Vesile (vasıta) lere mânî olmak» mecburiyeti tahtında; maden ocakları, petrol kuyuları, içme suları, elektrik tesisleri, nakil vasıtaları ve av sahaları gibi umûmî hizmetlerin derhal devletleştirilmesini savunmakta ve bunların değerlerinin halkın en fakirinin satınalma gücüne göre ayarlanmasını istemektedir.

Hatta bu müellif daha da ileri giderek:

«a — Aşırı fakirliğin men'i,

b — Cehalet ve hastalıklara mânî olmak» mecburiyeti yanında,

c — Lükse kayma ve bir takım sosyal rezaletler işlenmesine yol açması mülâhazasıyla sermaye sahiplerinden fazlasını almak ve nüfusa nisbetle millî servetin ortalama seviyesini aşmamak için fertlerin iktisâdî durumlarında tadilat yapmayı da devletin selâhiyetleri arasında görmektedir.

Bunlar, esaslı şekilde araştırmaya muhtaç konulardır. İslâm'ın bu mevzudaki görüşleri ehillerince ke-

sin sınırlarıyla ortaya konulmalı ve son zamanlardaki aşırı solcu çevrelerce alabildiğine istismar edilen bu hususlar, ana kaynaklar ve tatbikat örnekleriyle vuzuha kavuşturulmalıdır.

6 — SOSYAL ADALET TEDBİRLERİ :

A — SİGORTALAR :

Modern dünyada yangın, kaza, hayat sigortaları, hayatta zannedilenden daha fazla rağbet görmektedirler. Fidyeye-i Necat, Kan diyeti olarak eski devirlere kadar inen sigorta müessesesi her devrin şartlarına ve cemiyetin ihtiyaçlarına göre çeşitli tatbikat şekillerini göstermiştir.

İslâmın başlangıcında bu müessese «MA'KİL» ismi ve tabiri altında tatbik edilmiştir.

Kusursuz ve kasıtsız öldürme veya hürriyetini elde etme hallerinde ödenecek kan diyeti ve fidyeye-i necat borcu, bir insanın maddî gücünün ulaşamayacağı büyük meblâğlardır. Bu durumda İslâm Cemiyeti, önceden bu gaye ile kurulmuş bir teşkilât bulunsun veya bulunmasın, büyük yekûn tutan bu borçları ödemek zorundadır. Aynı mecbûriyet, meslekî yapıya sahip bazı zümrelerde de (Esnaf, berberler topluluğu vb.) vardır.

Halife Ömer (R.A.) devrinde daha çok tatbik edilen sigorta müessesesi, Hz. Peygamberin I. Hicret yılında vaz ve ilân ettiği 52 maddelik yazılı anayasada uzun-uzun ele alınmaktadır. M. Hamidullah, müteakip devirlerde Kuzey Afrikalı müslüman tâcirlerin deniz kazalarına karşı bir sigorta müessesesi kurduklarını yazmakta, fakat bunun bünyesini açıklamamaktadır (8).

Hemen kaydedelim ki, mezkûr tatbikatlar içerisinde fâizli bir sigorta müessesesi bahis konusu değildir. Bunlar ya yardım veya karşılıklılık esaslarına dayanmakta ve ictimâî güvenlik tedbirleri olarak İslâmî cemiyetin bünyesinin kuvvetini aksettirmektedirler.

S. Kutup, bu güvenlik tedbirlerinin modern zamanları imrendirecek bir seviyeye ulaştığını şöyle belirtmektedir:

«Hz. Ömer, yeni doğan çocuğa 100 dirhem, biraz büyüyünce 200 dirhem, bülûğa erince daha fazla verirdi. Sokağa atılan gayr-ı meşrû çocuğa 100 dirhem ve velisine her ay lüzumu kadar yardım ederdi. Çocuğun süt ve nafakası, hazineden karşılanırdı. Hz. Ömer'in bu semâhâti, İslâmın ilham ettiği semâhattır.

Âmâ bir Yâhûdî'ye ve cüzzamli Hristiyanlara yapılan muâmele, İslâmın yalnız Müslümanlar için değil, bütün insanlar için gösterdiği müsamahadır.

Muhtaçlar için İslâmın ortaya koyduğu sosyal sigorta müessesesi öyle bir rağbet derecesine ulaştı ki, insanları aşır, hayvanlara erişti. Hayvanlardan hasta ve zayıf olanlar için onları muhafaza edecek barınaklar tesis edildi» (9).

B — SOSYAL TESANÜD VE GÜVENLİK :

«Eğer hükmettiğim kadar iktidarda kalırsam, zenginlerin artan mallarını alır, fakirlere verirdim» (10).

(4) *El Cumua*: 10.

(5) *El İştirâkiyet-ül İslâmiyye*.

(6) *Türk M.K. mad. 2.*

(7) *İsv. M.K. mad. 2 — Alm. M.K. mad. 226.*

(8) *M. Hamidullah, a.g.e. sh. 35-37.*

(9) *S. Kutup, a.g.e. sh. 52-53.*

(10) *S. Kutup, a.g.e. sh. 112-113.*

Hız Ömer'in bu sözü bugünkü güdümlü rejimlerin ferdi mâmeleke her an el koyabilmesi anlamında alınmamalıdır. Zira İslâmiyette mülkiyet hakkı masumdur. Ona hiç kimse el süremez. Fakat İslâmî cemiyet rûhu, insanı o hale getirir ki kendi arzusu ile ihtiyaç fazlası malını muhtaç olanlara vermek iştiağı, bir ibâdet hazzı içerisinde icra edilir. Bu işlem, fert ve cemiyet vicdanına bırakılmıştır. Hız Ömerin zikri geçen sözü böyle anlaşılmalıdır. Fakat S. Kutup, bu günkü şartlar muvacehesinde bunun devlet tarafından organize edilip, zenginın elinde kalan miktarın yatırımlar ve işletme için kâfi gelebilecek seviyede bırakılması şartıyla servet ayarlamaları yapılması taraftarıdır (11).

«Zira» diyor S. Kutup, «Devlet Başkanı, sosyal muhitte muvazeneyi sağlamak, her türlü zarar ve ihtiyacı defetmek, bütün fertlere gıda, su, giyim, ev, ilâç, ve tedavi imkânlarını temin etmek gayesiyle lüzumlu vergiler koyabilir» (12).

7 — MAL VE BÜTÇE SİYASETİ :

Müslümanların verdiği vergileri ifade etmek üzere «SADAKA», «ZEKÂT», «TAAM», «İTÂ», «HAK» «NAFAKA» tabirleri kullanılmıştır. Bunlar, Allahın Kitabında insanlara yardım şuru aşılacak ve ictimâî düzensizlikleri önlemek gayesiyle verilen emir ve tavsiyelerde kullanılan umumi terimlerdir. Tatbikat mevkiinde «ZEKÂT», «SADAKA» veya daha husûsî tabirler olan ve sadece bir vergi nisbetini belirten «ÖŞR», «HUMS», «NISF-EL ÖŞR» tabirleri yayılmıştır.

Dr. Salih TUĞ, çok mes'ut bir netice olarak İslâm Vergi Hukukunu, bütün ayrıntı ve tatbikat örnekleriyle gün ışığına çıkarmış bulunuyor (13). Kaynaklara kadar inen güvenilir incelemeleriyle dikkati çeken müellif bu çalışmasıyla; vergi mükellefleri, vergi mevzuları, vergi nisbetleri gibi İslâm Vergi Hukukunun bütün unsurlarını ortaya koymuştur.

8 — PARA VE BANKA SİYASETİ

Hayatın zaruretleri, vatandaşlara kredi açan müesseselerin varlığını lüzumlu kılmaktadır. Lüzumlu harcamalarda kullanılacak gerekli kredinin ihtiyaç sahiplerine temini İslâm'da, husûsî şahısların faziletli vicdanlarına bırakıldığı kadar ve ondan da ileri, aynı zamanda bir devlet görevi sayılmıştır. İslâm Hukukunun ana kaynağı Kur'an-ı Kerim, «İslâmî Devletin bütçe siyaseti konusundaki meşhur âyetinde devlet gelirlerinden faydalanacaklar arasında ağır mükellefiyeti olanları ve borçluları da ithal etmiştir. Bilindiği gibi iki çeşit borçludur: Çok fakir olmaları dolayısıyla borçlarını vadelerinde ödeyemeyenler, ihtiyaçları muvakkat olup, kendilerine ikraz edilen meblâğı kısa vadede tediye imkânına sahip olanlar. Halife Ömer (R.A.) bu tefriki çok vasıflı bir şekilde yapıyordu. Fakirler yardım kredisinden ayrı olarak muayyen vadelerde ödenecek fâizsiz ikraz kısmı ihdas etmişti.» (14). Eğer bugünün İslâm Hükümetleri bunu yapmazlarsa, bunun tahakkuk imkânı, fâizsiz, özel bankalara kalmaktadır.

«Büyük projeler için kredi bulmak maksadıyla İslâmiyette fâizin yerine kazanç esasına dayanan şirket işbirliği (MUDAREBE = co-operation) vardır» (15).

Fâizsiz bankanın lüzumu ve bünyesi hakkında M. Hamidullah'ın kıymetli çalışmaları, bu ihtiyacın giderilme çarelerini en iyi şekilde belirtmektedir (16).

İslâm'ın para ve banka siyaseti şüphesiz sadece bunlardan ibaret değildir. Mübadele için lüzumlu vasıtalar, bunların karşısındaki fert ve devletin tutumları bütün ayrıntılarıyla izah edilmelidir. Bizim burada ifade etmeye çalıştığımız husus, İslâm Dininin mo-

dern zamanların ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği mülahazasını yıkmaktır. Yukarıda da izah ettiğimiz gibi İslâm Dini, sadece Allah ile kulu arasındaki münasebetleri belirten ve vicdanlarda gömülü bulunan prensipler değildir. O, modern Hukukun, modern iktisadın, modern cemiyet bünyesinin en girift mes'elelerine daha ideal hal çareleri gösteren ilâhî prensiplerdir.

9 — NÜFUS VE İSTİHDAM SİYASETİ :

«Çocuk doğuran ve (ailesini) seven kadınla evleniniz. Kıyamet Gününde sizinle, diğer milletlere karşı iftihar ederim.» (17)

Bu Hadis ile İslâm, nüfusun çoğalmasını teşvik etmektedir. Gerçekten, bir milletin büyüklüğü, zenginliği ve harp gücünün yakından alâkalı bulunduğu nüfus siyaseti, üzerinde durulmaya değer bir mevzudur.

DOĞUMUN KONTROLÜ, SEFALET VE MALTHUS NAZARİYESİ :

«Evlâtlarınızı fakirlik korkusuyla öldürmeyin. Onları da, sizi de biz rızıklandırırız. Hakikat onları öldürmek büyük bir suçtur.» (18)

Klasik Ekolün XIX. Yüzyıldaki temsilcilerinden Malthus, Liberal bir iktisat anlayışına sahip olmakla beraber, dünya nüfusunun artış oranı ile toprağın verimi arasında yaptığı mukayeseler onun kendi adıyla anılan ve sonraki yıllarda büyük yankılar uyandıran meşhur nazariyesini kurmasına vesile olmuştur. Bu görüşleri sebebiyle Malthus, dünyanın geleceği mevzuunda kendisi gibi bir İngiliz İktisatçısı olan RİCARDÓ ile birlikte kötümser ilim adamları olarak tarihe geçmiştir.

Malthus, bu gidikle nüfusun 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128 şeklinde geometrik bir dizi takip ederek her 25 yılda bir kez artabileceğini, buna mukabil zirâi istihsal gelişmesinin en iyimser tahminlerle bile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8 gibi bir aritmetik dizi temposunu aşmayacağını, binâenaleyh nüfus ile beslenme imkânları arasındaki gelişme farkının 200 yılda 259 a dokuz ve 300 yıl sonra 4096 ya 13 nisbetinde kalacağına işaret etmiştir. Her ne kadar henüz dünyada kullanılan imkânlar ve kaynaklar mühim bir yekûn tutuyorsa da, günün birinde nüfusu besleyememek tehlikesiyle karşılaşılması kuvvetle muhtemeldir..» (19)

O halde, diyor Malthus, doğumları azaltmalı ve zirâi artış oranına indirilmelidir. Devlet yardımı ve Sosyal yardımlaşma, hastalığı daha da müzminleştirir. Halk, aç kalma korkusuyla kendiliğinden doğum oranını azaltmalıdır.

İslâm Nokta-i nazarından buna verilecek en güzel cevap yukarıki ayettir.

Malthus ve David Ricardo'ya mukabil iyimser fikirleriyle temayüz etmiş Frederik Bastiat'ın bu mevzudaki görüşleri enteresandır :

«Terakki, insanlara dünya nimetlerinden gittikçe daha ucuz bir beden ve daha az külfet karşılığında

(11) S. Kutup, a.g.e. sh. 112-113.

(12) S. Kutup, a.g.e. sh. 112-113,

(13) Dr. S. TUĞ, İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı, İlahiyat Fak. Yayınları — Ankara.

(14) M. Hamidullah, a.g.e. sh. 40.

(15) Prof. İhsanullah Han, İslâmiyet ve Kom. Birbirine Zıttır. Bedir Y., İst. 962, sh. II.

(16) Hamidullah, a.g.e. sh. 39, 42.

(17) Bekir Topaloğlu, İslâm'da Kadın, sh. 33.

(18) El İsrâ: 31.

(19) F. Ergin, a.g.e. sh. 65, 69,

istifade imkânlarını kazandırmaktadır. Teknik terakî karşısında emek verimi devamlı sûrette artmaktadır. Yeni toprakları ziraata açmak ve istihsal vasıtaları satın almak için lâzım gelen masraflar, zamanla azalmaktadır. Buna mukabil tabiat kaynaklarının bereketi olduğu gibi kalmaktadır. Medeniyet, toprağın zenginliğinden ve bereketinden her gün biraz daha müsâit şartlarla faydalanmaktadır. Maliyet masrafları da tedricen ucuzlamaktadır. Bu itibarla toprak rantının tahripkâr tesirlerinden bahsetmeye lüzum yoktur..» (20)

İslâm'ın nüfus politikasına aykırı gelen doğum kontrolü, İslâmiyet nazarında yasaktır:

«Kur'an-ı Kerim'de İslâm'a giren kadınların Resûlullah ile yaptıkları andlaşma maddelerinden «Evlatlarını öldürmemelerine..» meâlindeki âyetin tefsirinde İbn Kesir, çocuk düşürmenin de evlât öldürmeye dahil olduğunu kaydeder. Kur'an-ı Kerim'de, 'iyi kadınlar itaatlı olan ve görünmeyeni muhafâza edenler' buyrulur (21).

NETİCE :

İslâm'ın İktisâdî görüşleri mevzuunda söylenecek son sözler şunlardır :

İslâm Devleti, müstakar bir iktisâdî düzen getirilmek için «BIRAKINIZ YAPSINLAR, BIRAKINIZ GEÇSİNLER!» prensibini kabul etmez. Fakiri zengin elinde oyuncak olmaktan kurtardığı gibi, yoksul tabakayı da devamlı bir baskı grubu yapma temayül-lerini önler. Bunun için zaman-zaman, millî gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermek üzere servet tevazününü yapmaktan da çekinmez (22). Fakat bunu yaparken, ferdin kendi rızasıyla yerine getirmesi gibi yüksek ahlâkî seviyeye ulaştırma çabalarını da unutmamak gerekir.

İslâm Cemiyetinde servet biriktirmek için her türlü vasıtayı meşrû kılan bir anlayış yoktur. Meşrû yollardan kazanılsa bile, cemiyetteki fakir tabakanın ortadan kaldırılması için zaman-zaman servet ayarlamaları yapılır. Hz. Ömer'in şu sözü mânîdardır : «Eğer hükmettiğim kadar daha iktidarda kahrsam, zenginlerin artan mallarını alır, fakirlere verirdim» (23). Bunu yaparken İslâm Devletinin zulme sapsadan, umûmun âcil menfaatları açısından ve ictimâî huzursuzlukların tedavisi zaviyesinden hareket ettiğini göz önünde tutmalıdır. Zira İslâmiyette mülkiyet hakkı her türlü tecavüzlerden masun tutulmuştur.

İslâmiyetin; Kapitalizm'in hatalarını, Liberalizm'in eksiklerini, Sosyalizm'in pürüzlerini giderici politikası, en ideal nizam olarak yeni dünyada kendisini yavaş yavaş kabul ettirmektedir..

(20) F. Ergin a.g.e. sh, 69 ve müt.

(21) B. Topaloğlu, a.g.e. sh. 86.

(22) bkz. yukarıda 7-10.

(23) bkz. yukarıda: «Sosyal Tesanüd ve Güvenlik».

D Ü Z E L T M E

Gegen sayıda çıkan birinci kısmın (sh. 32), sondan bir önceki pragraf yanlış dizilmiştir..

Doğrusu şudur :

İslâm Dini çalışmadan, hiç bir riske girmeden, paranın para kazanmasını yasak kılmalıdır. Bunun sebebi açıktır : İhtiyaç sahiplerini zenginlerin elinde ezdirmek; sermaye sahiplerini faydalı, yeni teşebbüsler yerine atâlete sürükleyici konbinezonlara girme serbestisi ile başıboş bırakmak; sınıf kavgalarını davet edici ictimâî düzensizlikler meydana getirir.

Â Ş İ K

— İbn-ün Neccar Şey Rıza
hazretlerine nazîre —

Safâ-yı vechine mir'ât-ı beyzâ-yı zamân âşık
Leyâl-i zülfüne manzûme-i Şems-i cihân âşık.
Leb-i tekvîne ziynet, ibtisâm-ı harf-i nûrundur;
Müebbed şân-ı hüsnünde hitâb-ı «Kün fekân»
âşık.

Hilâl-i ıyd-i îmandır kaşın subh-i tecellîde,
O mihrâb-ı cemâle nağme-i tekbîr-i cân âşık.
Vüdû-i vuslat aldım çeşme-i billûr-i didemden,
Salât-ı fecr-i ruhsârınla feryâd-ı Ezân âşık.
Sükûn-i merkadinden bir ilâhî çağlayan peydâ,
Ledünnî neş'esinden şîve-i nutk-u beyân âşık.
Harîm-i kubbe-i ravzanda aks-i «Lenterânî!» yok
Ne Tûr-i cilvedir yâ Rab?.. zemîn-ü âsümân âşık!
Gönüller, ru'yet-i Didâra müstağrak zilâlinde;
Yeşil nûrunla olmuş rûh-i Rıdvân-ı cinân âşık.
Yed-i lutfunla bir câm-ı hakikat sun!.. «ŞEREF»
âsâ

Durur bâb-ı kabûlünde müselsel teşnegân âşık...

ABDURRAHMAN
ŞEREF
GÜZELYAZICI